

Управління освіти і науки Білоцерківської міської ради Київської області
Білоцерківський заклад дошкільної освіти № 15 «Мрія»

Консультація для педагогів ЗДО №15 «Мрія»

з теми:

**Подолання аграматизмів та формування граматичної правильності
мовлення у дітей дошкільного віку**

підготувала вчитель-логопед

Олена Коляда

2025/2026 н.р.

Подолання аграматизмів та формування граматичної правильності мовлення у дітей дошкільного віку

«Чуття мови допомагає дитині легко і швидко засвоїти граматичні форми рідної мови» - Костянтин Дмитрович Ушинський.

Мовлення дитини відрізняється від мовлення дорослих. Вікові аграматизми у дитячому мовленні закономірні і є наслідком створеної самою дитиною мовної системи, всередині якої вона діє зовсім несуперечливо. У створенні цієї системи відіграють роль аналітичні дії дитини загалом. Дитина не завжди переймає готові мовленнєві форми, часто конструє їх за своїми внутрішніми правилами. Вона ставиться до мовлення не пасивно, а активно, конструктивно, постійно здійснюючи неусвідомлений аналіз мовленнєвих явищ.

Звісно, у своїй мовленнєвій творчості дитина копіює і дорослих. Дитина, сама того не підозрюючи, спрямовує свої зусилля на те, щоб шляхом аналогії засвоїти створене багатьма поколіннями мовне багатство.

Лексико-граматична сторона мовлення — це сукупність правил, за якими слова поєднуються в змістовні фрази та речення, а також правила словотворення. Вона включає правильне використання лексичного значення слів (їхнє значення), граматичних значень (рід, число, відмінок, час тощо) та граматичних норм, які визначають, як утворювати слова, як їх узгоджувати та як будувати речення.

- **Лексична сторона:** стосується значення слів, вибору правильних слів для вираження думки та їхнього точного вживання.
- **Граматична сторона:** включає дотримання норм словотвору, а також правил відмінювання та керування словами. Це також стосується узгодження різних частин мови у роді, числі та відмінку та правильної побудови речень.

Формування граматично правильного мовлення у дітей передбачає такі **напрями:**

- перевірка граматичної правильності дитячого мовлення і запобігання помилкам;
- наслідування мовленнєвому зразку педагога, мовлення якого відповідає всім нормативним вимогам,
- використання ефективних методів і прийомів формування граматичної правильності мовлення дітей як на заняттях, так і в повсякденному житті.

Перевірка дитячого мовлення і запобігання помилкам.

Щоб правильно обрати напрям роботи з формування граматичної правильності мовлення, педагог має знати, які саме помилки характерні для дітей конкретної групи, як часто вони трапляються. З цією метою в кожній віковій групі ЗДО

проводиться індивідуальна перевірка мовлення дітей. Обстежують такі сторони граматичної будови мовлення:

особливості побудови речень:

з'ясовують, які речення переважають (прості, поширені, непоширені, складносурядні, складнопідрядні), порядок слів у реченні; особливості вживання сполучників і сполучних слів;

відмінювання іменників за відмінками (помилки в іменниках жіночого роду в орудному відмінку: *їла ложком*);

вживання роду і числа іменників та їх узгодження з іншими частинами мови;

помилки, що допущені дітьми у використанні дієслівних форм (відмінювання за особами, чергування в основі слова);

узгодження числівників з іменниками;

вживання прийменників у реченні;

помилки, допущені дітьми у використанні інших частин мови.

Вихователю обов'язково потрібно перевіряти граматичні помилки, зумовлені специфічними умовами двомовності - так звані русизми, українізми.

Для перевірки дитячого мовлення потрібно грамотно підібрати спеціальний матеріал, дібрати найвдаліші прийоми, які б дали можливість виявляти особливості граматичної будови мови дітей.

Сюжетні картинки.

Розповідь за такими картинками дає змогу простежити побудову речень. Картинки слід добирати так, щоб дитина могла скласти речення різної складності, наприклад, з двох слів (*Хлопчик читає; Дівчинка поливає; Бабуся плете*); з трьох слів (*Дівчинка тримає ромашку*); багатослівні (*Дівчинка прибирає свої іграшки*); складні речення (*Дівчинка подає кубики хлопчику, а хлопчик складає їх у машину; Дівчинка дивиться, як хлопчик малює*); речення з прийменниками (*Дівчинка сидить на стільці, а хлопчик стоїть біля неї; Хліб лежить на столі, а яблука в тарілі*).

Читання невеликих оповідань та бесіда за їх змістом.

Вихователь читає оповідання і звертається до дітей з двома-трьома запитаннями. Наприклад такі оповідання: К. Ушинського «Півник з родиною»; М. Коцюбинського «Дві кізочки», «Про двох цапків» та інші.

Бесіди

Дидактичні ігри з картинками й іграшками на зразок «Чого не стало», які дають можливість перевірити вміння дітей відмінювати іменники, та гра «Що змінилось?» (на вживання прийменників). Спеціально підібрані дидактичні вправи на ті частини мови, що потребують перевірки. Наприклад, запропонувати дітям скласти речення зі словами *пісок, вода, вітер* та ін.

Індивідуально мовлення обстежується в ранкові години, після денного сну і на прогулянці. Маючи загальну картину граматичних помилок, вихователь може спланувати подальшу роботу щодо їх запобігання й виправлення. Якщо частина дітей вимовляє неправильно якесь слово, то можна сподіватись (завдяки схильності дошкільнят до наслідування), що ця помилка може з'явитись і в інших дітей. У зв'язку з цим вихователь планує роботу, яка спрямована на запобігання можливим помилкам: дидактичні ігри, вправи, розповідання за картинками з усією групою дітей та індивідуально з тими дітьми, в яких були виявлені помилки.

Наявність правильного зразка для наслідування.

Дитина народжується, живе і розвивається в суспільстві. Для неї це не тільки вузьке коло предметів і явищ природи, а й люди, речі, суспільні відносини, культура, мова, наука тощо. Спочатку дитина не розмовляє, але чує мовлення дорослих, звернене до неї, потім приходить час, коли дитина сама включається в активне мовленнєве спілкування. Середовище відіграє важливу роль у розвитку мовлення маленької дитини, воно дає чи не дає дитині можливість багато говорити і постійно чути мовлення дорослих, воно прискорює або гальмує розвиток мовлення. Отже, від мовленнєвого середовища, в якому знаходиться дитина, залежить її власне мовлення.

Правильність граматичної будови мови у дітей раннього віку залежить від правильності побудови мовлення навколишніх людей. Трирічний малюк правильно вживає відмінки, особи, дієслівні форми, засвоюючи їх у мовних сполученнях, які він сприймає від тих, хто його оточує. Тому для правильного розвитку дитячого мовлення важливо, щоб діти на другому і третьому році життя чули правильне мовлення з досить багатим словниковим складом.

У ранньому дитинстві за дуже короткий час (два-три роки життя) нормотипова дитина оволодіває рідною мовою. Засвоєння відбувається завдяки здатності нервової системи до наслідування. Під час нормального мовленнєвого спілкування дитини з навколишніми людьми мовні зв'язки утворюються шляхом наслідування і зміцнюються шляхом спонтанного повторення, або, як ми називаємо, фізіологічної ехолалії.

Методи і прийоми формування граматичної правильності мовлення у дітей.

Для формування граматичної правильності мовлення використовують такі методи: дидактичні ігри і вправи, розповіді з використанням спів, в яких діти допускають помилку, картинки, переказування художніх оповідань, читання віршів, складання дітьми розповідей із використанням групи слів на тему, запропоновану вихователем.

Найефективнішим методом формування граматичної правильності мовлення є дидактичні словесні ігри. Це доволі поширений вид діяльності в роботі дошкільних закладів.

Які групи дидактичних ігор використовуються для формування граматичної правильності мовлення?

Це насамперед дидактичні ігри, спрямовані на формування вміння дітей відмінювати іменники множини в родовому (**«Чого не стало?», «Чого більше?», «Один, два, багато»**) та називному відмінних (**«Що змінилось?», «Назви предмети», «Опиши картинку», «Пошта»**); на відмінювання іменників однини і множини у знахідному відмінку (**«Що я бачив?», «Розкажи про картинку»**); на вживання роду іменників (**«Плутанина», «Одягни ляльку», «Крамниця іграшок»**); на вживання невідмінюваних іменників (**«На гостини», «Що я чув по радіо?»**); на вживання дієслів за особами і дієслівних форм з чергуванням приголосних в основі (**«Що ми робимо?», «Що написано в листі?»**); на узгодження числівників з іменниками (**«Що змінилось?», «Порахуй, скільки?»**); на відмінювання іменників, що вживаються тільки в однині або множині (**«Кому що потрібно?», «Про що ми задумали?»**); на правильне вживання прийменників (**«Сховай зайчика», «Що змінилося?», «Де ведмедик?»**); на виправлення помилок, зумовлених двомовністю (**«Що змінилось?», «Крамниця іграшок», «Про що ми задумали?»**); на виправлення граматичних помилок (**«Так чи не так?», «Виправ помилку» та ін.**).

Крім дидактичних ігор у практиці роботи дошкільних закладів слід широко використовувати дидактичні вправи, які доступні дітям старшого дошкільного віку. Дидактичні вправи високо оцінював К. Ушинський. У його книзі «Рідне слово» зібрано чимало корисних вправ для розвитку мовлення дітей.

Добираючи дидактичні вправи для дітей, **К. Ушинський** водночас вимагав від педагога правильної методики їх проведення, правильного добору запитань, оскільки кожна дидактична вправа складається із запитання та відповіді. «У перших вправах, - писав автор, - наставникові, безперечно, доведеться керувати без перестану і дитячою спостережливістю, і дитячою думкою, і дитячим словом та задовольнятися, коли діти дадуть правильну відповідь на найконкретніші запитання, наприклад: як називається предмет? як називається та чи інша частина предмета? якого вона кольору? Потім він може комбінувати свої запитання так, що на них потрібно відповідати цілим реченням, наприклад: що їсть кінь? якої масті бувають коні?.. Далі запитання мають, розширюватися

таким чином, щоб відповідь на них складала кілька речень. Наприклад: як їсть корова, а як кінь? Чим віслук схожий на коня, а чим на корову? Далі йдуть запитання, які припускають у відповіді цілу низку речень... Так, щоб поступово підготуватися до самостійного опису і таких предметів, про які нічого не говориться у книзі, але діти можуть їх розглянути»¹.

У дошкільній педагогіці визначено такі **педагогічні вимоги** до дидактичних вправ, що використовуються в роботі з дітьми:

- правильний добір дидактичних вправ відповідно до помилок, що трапляються в дитячому мовленні;
- дидактична вправа повинна мати чітко визначену мету, основне навчальне завдання (наприклад, дидактична гра на засвоєння дітьми прийменників або дієслівних форм);
- матеріал до дидактичної вправи слід добирати так, щоб діти мали можливість зіставляти правильні й неправильні форми, щоб у ньому були не лише ті граматичні форми, в яких діти допускають помилки, а й інші близькі граматичні форми, раніше засвоєні дітьми (*червоне яблуко, червоний стілець, червона стрічка, червоні чобітки тощо*);
- кожна дидактична вправа має стимулювати дитячу думку, сприяти розвитку мислення;
- будувати дидактичну вправу потрібно на знайомому дітям матеріалі, пов'язаному з їхнім життям і діяльністю;
- у дидактичних вправах потрібно передбачити наочний матеріал;
- дидактичні вправи слід проводити жваво, цікаво, використовуючи ігровий прийом.

Для формування граматичної правильності мовлення у старшому дошкільному віці використовують **різні групи дидактичних вправ**.

Вправи на розвиток словотворення:

Головна мета - формування інтересу до слова, розвиток критичного ставлення до мовлення, пошук серед різних варіантів слів граматично правильного. Це такі вправи:

утворення іменників за допомогою суфіксів («Хто у нього мама?», «Хто вона (він)?», «Скажи одним словом»):

- Вовчєня. Хто в нього мама?
- Вовчиця.

- Зайчєня. Хто в нього мама?

- Зайчиха.

- Левєня. (Левиця.) Порося. (Свиня.)

- Оля плаває. Як про неї можна сказати? Хто вона? (Плавчиха.)

- Машина, що ріже овочі. Як про неї можна сказати одним словом?

(Овочерізка.)

- Посуд, в якому лежать цукерки. Як про нього можна сказати одним словом? (Цукерниця.);

утворення порівняльних ступенів прикметників:

- Навесні тепло, а влітку... (тепліше).

- Вода холодна, а лід ... (холодніший);

утворення прикметників з двох слів:

- Довгі вуха. Як сказати про це одним словом? (Довговухий.)

- Сірі очі. Як сказати одним словом? (Сіроокий.);

утворення дієприкметників:

- Розбили тарілку. Як про неї сказати? (Розбита тарілка.)

- Розлили молоко. Як про нього можна сказати? (Розлите молоко.);

утворення іменників від дієслів («Назви професію», «Хто це робить?»):

- Будувати - будівельник.

- Лікувати - лікар.

- Виховувати - вихователь;

утворення споріднених слів:

- Які слова можна утворити від слова *ліс*?

- Лісний, лісник, лісовик, лісовичок.

Вправи на розвиток навичок словозміни

відмінювання дієслівних форм (*бігати* ~ *біжу*, *їздити* - *їжджу*, *носити* ~ *ношу*, *хотіти* - *хочу* — *хочемо*, *просити* — *прошу* — *просимо*, *водити* — *вожу* - *водимо* та ін.).

Наприклад, вихователь говорить:

- Ми ходимо. А як ти скажеш про себе? (Я ходжу.)
- Як ти скажеш про Валю? (Валя ходить.)
- Ми бігаємо. Як ти скажеш про себе? (Я біжу.)
- Як ти скажеш про Юрка? (Юрко біжить.)
- Як ти скажеш про них? (Вони біжать.);

узгодження числівників і прикметників з іменниками:

- Червоний олівець. Про що ще можна сказати червоний? (Червона квітка, червоний помідор, червоний м'яч, червоний бант.)
- Як сказати про воду? Вода яка? (Холодна, тепла, прозора, чиста.)
- Молоко яке? (Біле, смачне, тепле, парне, холодне, кисле, солодке); **відмінювання іменників:**
- Качка кличе кого? (Каченят.)
- Собака годує кого? (Цуценят.)
- На дереві ростуть що? (Яблука.);

відмінювання займенників:

- У мене лялька. Як сказати, що має Оксана? (У неї лялька.)
- Про Юрка? (У нього лялька.)
- Про них? (У них лялька.);

вживання часу дієслів:

- Що я (ти, він, вони, ми) роблю?
- Що я (ти, він, вони, ми) робитимуть?
- Що я (ти, він, вони, ми) робив?

- Що я (ти, він, вони, ми) зроблю?

- Що було влітку? Що буде взимку?

Дидактичні вправи з картинками: «Знайди маму», «Чий хвіст?», «У кого хвіст?», «Дещо лежить?», «З ким розмовляє хлопчик?»; вправи на вживання невідмінюваних іменників (*пюре, піаніно, радіо*).

Дидактичні вправи на вдосконалення синтаксичної сторони мовлення.

Після розгляду картинки дитиною вихователь ставить запитання:

- Кого ти бачиш на картинці?

- Я бачу хлопчиків.

- Що вони роблять?

- Один маленький хлопчик тікає від іншого, щоб той його не наздогнав. Один хлопчик тікає, а другий наздоганяє.

Можна використовувати просто запитання вихователя:

- Коли кульбабка буває зелена, а коли жовта?

- Вранці, коли ще немає сонця кульбабка зелена, а коли з'являється сонце, вона розкривається і стає жовтою.

Вправи на виправлення граматичних помилок.

Вихователь:

Новенька дівчинка Оленка зайшла в групу, побачила іграшки і сказала: «Ой, скільки тут ляльків, машинів, іграшків!» У яких словах Оленка зробила помилки? Як правильно сказати?.

Одним із методів формування граматичної будови мовлення є розповіді, складені вихователем. У них мають бути слова, в яких діти найчастіше допускають граматичні помилки (*вуха, кашне, піаніно, кіно*). Наприклад: «Піаніно»:

«В Оксанчиній кімнаті стоїть... (піаніно). Піаніно зовсім нове, його тільки вчора купили. Оксанка дуже зраділа, побачивши в кімнаті... (піаніно), таке саме, як у дитячому садку. Вона підійшла до... (піаніно), провела пальчиком по блискучій чорній поверхні... (піаніно), натиснула на клавіші... (піаніно) і радісно усміхнулася, коли піаніно озвалося до неї. Потім узяла стілець і поставила його біля... (піаніно). Дівчинка довго милувалася... (піаніно) і вирішила, що обов'язково навчиться грати на... (піаніно). Усю ніч Оксанці снилося, що вона грала на... (піаніно), а діти зачаровано слухали її гру».

Вихователь може дати завдання дітям скласти розповіді з відповідним словом або кількома словами. Наприклад: зі словом *вухо*: «У Тані заболіло вухо. Мама зав'язала дівчинці вуха і викликала лікаря. У вусі був налив». Або зі словами *санчата, лижі, сніг, вітер*: «Настала зима, подув холодний вітер, випав білий пухнастий сніг. Діти взяли лижі й пішли кататися з гори. А у Валі й Віті немає лиж, вони каталися на санчатах».

Для активізації й закріплення граматичних форм використовують художні твори. Наприклад, заняття на тему «Про **Тому Чому**» (розроблено К. Крутій).

Мета: активізувати в мовленні дітей сполучник **тому що**. Нами ти їх правильно вживати конструкцію з цим сполучником.

Хід заняття: дітям пропонується прослухати казку М. Рибаківа «Про Тому і Чому» і відповісти на запитання.

Жили-були Тому і Чому. Бачать вони - котиться колода.

- Чому вона котиться? - запитав Чому.

- Тому що вона кругла, - відповів Тому.

- А чому б нам не зробити що-небудь кругле? - спитав Чому. Почали тоді Чому і Тому стругати, пиляти і вийшло у них кругле колесо. Сіли вони й покотилися по землі. Котяться вони, котяться, дивляться - летить птах.

Чому він летить? - запитав Чому.

Тому що у нього є крила, - відповів Тому.

Чому б нам не зробити крила?

Зробили тоді Тому і Чому крила, і вийшов у них літак. І полетіли

вони далі дивуватися.

Ось, діти, *тому* все і робиться на світі, що є *чому*.

Діти, з якими запитаннями звертався Чому? Як відповідав Тому? А тепер ви продовжіть розповідь про Тому і Чому. Діти «навчають» Чомусика: «Чому прийшов лікар? Чому люди беруть парасольки? Чому відлітають птахи? Чому влітку не носять шубу? Чому не можна їсти сніг? тощо».

Крім групових занять із дітьми, які мають граматичні помилки в мовленні, проводять індивідуальні. Для прикладу розглянемо індивідуальне заняття «Де Чомусик»? (розроблено К. Крутій).

Мета: з'ясувати розуміння дітьми значення прийменників з, *із-за, по, у (в), над, під, перед, між, по, при, через, коло, біля, крізь*. Матеріал: малюнки, на яких зображений Чомусик у різних ситуаціях.

Хід заняття: вихователь: «Чомусик вирішив погратися з тобою. Але в кожній грі є свої правила. Правило цієї гри таке: я показуватиму тобі малюнок із зображенням чеберяйчика Чомусика, а ти маєш відповісти, де він знаходиться або що він робить. Згоден? Якщо ти правильно відповідатимеш, Чомусикові це обов'язково сподобається, і ви удвох підете сьогодні на прогулянку».

Вихователь показує перший малюнок, на якому зображений чеберяйчик, котрий визирає ці дерева.

Прогнозовані відповіді дитини за малюнками: Чомусик виглядає і за дерева. Чомусик стоїть на пеньку. У Чомусика є гарненький штанці тощо. Чомусик схилювся над кущем, павучком. Чомусик робить зачіску перед люстерком. У Чомусика в кошику є гриби. Чомусик іде по дорозі. Чомусик стоїть біля ромашки. Чомусик стоїть між мурашником та кущем суниць. Чомусик стоїть із капелюшком у руці. Чомусик стоїть без капелюшка. Чомусик дивиться крізь скло. Чомусик іде через місточок.

Наприкінці кожного кварталу проводять додаткові обстеження для з'ясування рівня засвоєння дітьми граматичної будови рідної мови.